

tando; intus tamen in ipsa potentia aliquid producere possunt, scilicet actus voluntatis spirationem seu impulsus, actus intellectus verbum seu speciem expressam in quantum ille actus est dictio, et non solum intellectio. Plura de his dicemus 2-2, in materia de fide, et spe.

DISPUTATIO XVII.

DE PROPRIETATIBUS VIRTUTUM.

A QUESTIONE LXIV D. THOMÆ USQUE AD LXVII INCLUSIVE.

In quibus S. Thomas, quatuor proprietates explicat virtutum. Prima, quod consistant in medio: secunda, quod sint connexæ: tertia, quod sint æquales, vel inæquales: quarta, quod durent post hanc vitam.

ARTICULUS I.

Quid sit virtutes consistere in medio; et quibus virtutibus id conveniat?

I. Medium ea ratione ponitur in virtutibus qua ponitur regulatio, et mensuratio, desumpta metaphora a mensuris corporalibus, quibus mensuramus pondera quæ cum adæquantur quasi ad medium aliquod per pendiculum reducuntur, ut in libra. Quare virtutes illæ, quæ versantur circa materiam indigentem mensura, et quæ potest vergere in excessum, vel defectum a tali mensuratione, dicuntur ponere medium in tali materia quatenus inclinant, et moderantur affectum in talem materiam sub ea moderatione rationis, et regulæ, ut neque deficiat, neque exorbitet, et excedat ab eo quod ratio postulat, et lex jubet.

II. Quod supposito breves aliquas dubitatiunculas circa explicationem hujus medii, et appositionis ejus proponemus, et expediemus.

MEDIUM QUOTUPLEX SIT; ET CIRCA QUID PONATUR?

III. Generaliter medium virtutis potest dici medium rationis, non quia sit aliquid inhærens, aut receptum in ratione tamquam in subjecto, sed quia a ratione ut a regulante, et dirigente proponitur, et secundum prudentiam definitur, et determinatur, ut docet S. Thomas in hac quæstione LXIV, articulo II, juxta quod dicit Aristoteles II ethicorum, cap. VI, quod virtus est habitus electivus in mediocritate consistens ea quæ est ad nos definita ratione, et prout prudens definierit. Et sic in omni virtute tam quæ est circa passiones, quam quæ est circa operationes invenitur medium rationis, hoc est mensuratio, et regulatio quædam in actu prout tenet se ex parte operantis, quia actus bonus est, et bene ab ipso operante fit; nec enim bene potest fieri, nisi secundum debitas circumstantias, et commensuratas a ratione, et prudentia definiente, et determinante quod fiat talis actus hic et nunc, et quomodo fiat. Hoc in omni virtute generale est prout tangit ipsum actum, seu operationem ut ex parte operantis se tenet, sic enim semper regulatur prudentia, quæ exercitium operationis dirigit et determinat.

IV. Dividitur nihilominus recte medium virtutis in medium rationis, et medium rei, loquendo de isto medio, seu mensuratione ut ex parte materiæ virtutis se tenet. Dicitur medium rei illa mensuratio, seu adæquatio, quæ fit inter quantitatem, et quantitatem rei: dicitur medium rationis illa mensuratio,

seu adæquatio, quæ fit inter quantitatem rei, et ipsam rationem, seu prudentiam, non inter duas quantitates rei, et rei. Et quia quantitas potest considerari, et sumi dupliciter, vel arithmetice ut inter duos numeros, verbi gratia inter quatuor et quatuor, decem et decem; vel geometricè ut inter proportionem unius cum alio, sicut eadem proportio est trium ad sex, quæ quinque ad decem, vel mille ad duo milia, scilicet proportio dimidii: inde est quod etiam in medio rei attenditur duplex mensuratio, scilicet vel secundum quantitatem absolutam, vel secundum proportionalem, et utroque modo fit mensuratio, et ponitur medium ex parte rerum, seu ex parte materiæ virtutis, quæ hoc medium attendit. Exempla utriusque medii tam rationis, quam rei, et de medio secundum quantitatem arithmeticam, vel geometricam, statim afferemus.

V. Quod si inquiras, cui virtuti conveniat ponere medium rationis tantum, et cui conveniat attendere medium rei, respondetur quod medium rei pertinet attendere ad justitiam quæ versatur circa operationes, et ad virtutes, quæ justitiæ rationem participant, licet etiam justitia ex parte operantis ponat medium rationis, quia ipsum exercitium operandi a prudentia dirigitur. Medium autem rationis ex parte materiæ pertinet, et attenditur a virtutibus quæ versantur circa passiones, et mensurant, seu regulant quantitatem operis, seu effectus, et affectus, non penes aliam quantitatem rei, sed penes prudentiale iudicium; unde quod est magnum, et excessivum uni, et temperatum et mediocre alteri, et potest aliquid fieri quantitate magnum, et extremum, et ratione, atque prout oportet medium, sicut de magnanimo docet philosophus IV ethicorum, cap. III,

quod secundum quantitatem est extremum, et prout oportet medius; hoc est quantum ad id quod facit, et operatur est aliquid magnum, quantum autem ad mensurationem rationis est aliquid moderatum et medium, seu bene regulatum.

VI. Itaque passiones ipsæ, et materia passionum non mensurantur, neque adæquantur penes quantitatem, et quantitatem rerum inter se, ratione cujus dicantur ad aliquod medium, seu mediocritatem, et mensurationem reduci, sed tota mensuratio, et medium quod assumitur in his virtutibus est ex parte rationis, et prudentiæ determinantis quid et quantum debet accipi, vel operari. At vero materia justitiæ habet mensurationem, et adæquationem penes quantitatem unius rei cum alia, sive absolutam, ut cum justitia commutativa reddit decem, quia abstulit decem, sive proportionalem, ut cum justitia distributiva reddit præmium pro meritis, aut supplicium pro delictis secundum proportionem, non secundum absolutam æqualitatem. Et præter hanc mensuram, qua ipsa materia, et debitum justitiæ adæquatur, etiam quantum ad exercitium operandi mensuratur actus justitiæ medio rationis, seu prudentia respiciente quomodo, et quando debeat fieri justitia.

RECESSUS A MEDIO AN SEMPER SIT PECCATUM?

VII. In recessu a medio rationis non est difficultas quod semper sit peccatum, quia receditur, seu avertitur a regula rationis, nec mensuratur illa, et in hoc consistit peccatum, quod sit contra regulam rationis, seu contra legem, vel ab illa recedat, et avertatur. Difficultas vero est in medio rei, quod attendi-

tur a justitia. Censat enim non semper esse peccatum in excessu istius medii, sed in defectu, nam si quis debet alteri decem, peccabit quidem si non reddat nisi octo, sed non peccabit (saltem contra justitiam) si reddat plusquam decem, scilicet duodecim, vel plus, in hoc enim nullam injustitiam committit, si illud plus quod reddit alienum non sit, sed proprium, et de quo habet facultatem disponendi, licet si nimium, et excedens sit, et sine causa datum, poterit peccatum esse, non quidem injustitiæ, id est, contra alterum, sed prodigalitatibus contra rectam, et debitam dispensationem honorum. Non ergo in recessu a medio rei semper est peccatum saltem oppositum illi virtuti, quæ tale medium respicit, et constituit.

VIII. Nihilominus cum D. Thoma in articulo primo hujus quæstionis LXIV, absolute, et generaliter doceat virtutes morales consistere in medio dicendum est, quod medium rei circa quod versatur justitia potest dupliciter considerari. Primo, quasi physice, et in abstracto: secundo, moraliter, et ut vestitus debitis circumstantiis. Primo modo verum est quod non semper excessus in medio rei est vitiosus per se solum, ut in justitia commutativa patet quando aliquis solvit aliquod debitum, et dat aliquid ultra id quod debet, hoc enim de se non est peccatum saltem contra ipsam justitiam. Sed tamen in justitia distributiva in ordine ad præmia, vel vindicativa in ordine ad pœnas, quæ in superiori etiam pertinet ad distributivam, invenitur etiam peccatum in excessu præmiorum, aut pœnarum. Si enim aliquis accipiat præmium ultra proportionem, et capacitatem suam peccatum est, non solum ex eo quod alteri digniori denegatur, si sit plurimum concursus, sed etiam quia indigno, et improporcionado

subjecto datur tale præmium, aut talis dignitas cujus capax non est; ut si homini plebeio propter aliquem parvum laborem in pugna detur dignitas illustris, aut patritia. Similiter si in irroganda pœna excedatur modus supplicii quantum ad quantitatem, vel qualitatem pœnæ, peccatum est contra ipsam justitiam, quia quantitas talis pœnæ non adæquatur culpæ.

IX. At vero si medium rei consideretur secundo modo, scilicet moraliter, et ut vestitur debitis circumstantiis, sic etiam in justitia commutativa contingit peccare per extremum, quia ad virtutem justitiæ non solum spectat bonum facere, et debitum solvere ex parte ipsius rei, sed etiam bene facere ex parte ipsius operantis, scilicet quando et ubi oportet, et qua intentione, et animo oportet, id est, propter honestatem ipsius virtutis, quæ aliquando dictat non esse reddendum debitum illud cum talibus circumstantiis; ut si quis velit esse ita justus, et punctualis, ut reddere velit, et solvere quod debet etiam cum damno tertii, ut reddendo ensem furioso, pecuniam hosti, debitum uxori in loco sacro, vel publico; hæc et similia sunt contra justitiam per excessum. Verumtamen est quod in hoc non sistimus in ipso medio rei præcise, sed etiam aliquid de medio rationis attingimus, sed tamen prout tale medium rationis aliquo modo spectat ad medium rei non nude et mere physice consideratum, sed moraliter, et cum circumstantiis quibus ab ipso operante debet attingi, eo quod medium rei non debet considerari a virtute ita nude sicut ab arte, vel ab alia facultate faciente physicam æqualitatem, et mensurationem inter aliqua duo, sed debet considerari æqualitas illa ut moralis, et virtuosa, ita quod non solum fiat bonum, sed etiam bene, et talis

æqualitas rei ut subest illis circumstantiis rationis, et non aliter attingitur a virtute justitiæ ut virtus est.

X. Ex quo colligitur, quomodo possit aliquis implere præceptum virtutis, etiamsi mala intentione id faciat, et non virtuoso, et debito modo, verbi gratia, potest quis solvere debitum justitiæ ex odio, aut aliqua mala voluntate, et tamen implet præceptum restitutionis; et potest jejulare ex vanitate, aut dare eleemosynam, et tamen præceptum implet, eo quod ista præcepta non cadunt super illam materiam, nisi quantum ad executionem externam, non quantum ad intentionem, et bonitatem animi, hoc enim est finis legis, non materia præcepti. Virtus autem non solum inclinat in executionem materiæ, sed bonum facit habentem, et sic respicit rectitudinem moralem actus secundum omnes circumstantias, et non secundum nudam, et physicam adæquationem rei, sed quatenus facit hanc adæquationem ut virtuosam, et virtuosam.

XI. Ad rationem dubitandi patet ex dictis quod verum est in solo, et præciso excessu solvendi quod debetur, si consideretur ille excessus physice, non esse peccatum semper, saltem injustitiæ; si autem consideretur moraliter, et secundum regulationem circumstantiarum ubi, et quomodo, et quando oportet, sic potest in illo excessu esse peccatum, aliquando injustitiæ, ut quando ex nimio, et excessivo amore reddendi, et solvendi quod debetur, reddit aliquis etiam quando non oportet, ut si furioso reddat ensem, aut uxori reddat debitum in publico: quando vero erit peccatum alterius speciei, verbi gratia prodigalitatibus. Sed hoc ideo contingit, quia qui solvit ultra debitum, censetur donare illum excessum, unde virtualiter facit duos

actus, alterum justitiæ, qui impletur in eo quod adæquatur debitum; alterum donationis, et liberalitatis, in eo in quo est excessus, quæ donatio si fuerit convenienter facta, nullus erit excessus in illa redditione, et solutione debiti, sed erit duplex actus virtutis, scilicet justitiæ in ea parte, quæ adæquat debitum, et liberalitatis in eo quod excedit, et sic negamus tunc peccare per excessum. Si vero in eo excessu, quem donat non sit modus liberalitatis, sed prodigalitatibus, quia sine sufficienti causa donat, erit ille excessus prodigalitas, et non injustitia, quia est quasi alter actus ibi virtualiter inclusus, et sic non mirum, quod non opponatur justitiæ, sed liberalitati, quia quod erat justitiæ debite impletum est. In justitia autem vindicativa, et distributiva, etiam in excessu secundum rem potest esse peccatum injustitiæ, ut explicatum est.

QUÆ VIRTUTES PROPRIE DICANTUR CONSISTERE IN MEDIO?

XII. Potest difficultas disputari per tria genera virtutum, scilicet moralium, intellectualium, et theologiarum.

XIII. Dico primo: Directe, et per se virtutes morales consistunt in medio ex parte suæ materiæ. Ratio est, quia omnis materia virtutis moralis est regulabilis a prudentia secundum regulam, et mensuram rationis, qua regula remota, degenerat in peccatum, sive per excessum, sive per defectum; ergo omnis virtus moralis ratione sua materiæ regulabilis consistit in medio, id est, in regulatione materiæ, a qua regulatio illa removeri potest, et sic cadere potest a regula aliquando per excessum, aliquando per defectum. Antecedens est certum et con-